

TUVACADA BİRLEŞİK ZARF-FİİLLER

Vildan KOÇOĞLU GÜNDOĞDU*

Özet:

Görevi, fiilleri geçici olarak zarflaştırmak olan zarf-fiil ekleri yapı bakımından basit ve birleşik olmak üzere iki grupta değerlendirilmektedir. Bu makalede, bazı eklerin ve edatların eklenmesiyle oluşmuş birleşik zarf-fiil yapılarının Tuvacadaki örnekleri üzerinde durulacaktır. Bu yapıların cümle içindeki anlam ve görevleri Türkiye Türkçesiyle karşılaştırmalı olarak verilecektir.

Anahtar kelimeler: Tuvaca, birleşik zarf-fiiller.

Compound Gerunds in Tuvan

Abstract:

The gerundial suffixes are responsible to temporarily convert verbs into adverbs and are divided in two groups according to their structure: simple and compound. In this article we will focus on Tuvan gerundial structures which are formed by adding some suffixes and prepositions to them. The meanings and functions of these gerundial structures in the sentences will be compared with those in Turkey Turkish.

Key words: Tuvan, compound gerunds.

Birleşik zarf-fiiller, “Aslen zarf-fiil olarak doğmamış bazı ekler ile eklerin ve/veya edatların düzenli ve kurallı bir biçimde birleşip fiillere ulanarak geçici zarf oluşturduğu yapılara quasi gerundium (birleşik zarf-fiil) denir.” (Gülsevin 2000: 124) şeklinde tanımlanmıştır. Tuva gramerlerinde birleşik zarf-fiiller ayrı başlıklar altında değerlendirilmemiştir. Sadece müstakil çalışmalarda bu yapılar ele alınmıştır.¹

Gülsevin’in de bahsettiği gibi, birleşik zarf-fiiller müstakil birer ek olmadıkları ve ekler ve edatların birleşmesiyle oluştuğlarından bunların

* Arş. Gör. Dr., Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Lehçeleri Ana Bilim Dalı, İZMİR. vk.gundogdu@hotmail.com

1 Bu konuda bk. Sat,1960, L. Şamina 1987. Şamina, çalışmasında çoklu fiil taşıyan cümleler üzerinde durur. Bu cümlelerin yapısında zarf-fiilli kullanımlar bulunmaktadır. Çalışmanın sonuna eklediği tabloda ise gerçek zarf-fiiller dışında sıfat-fiillerin ekler ve edatlarda genişlemesinden oluşan birleşik zarf-fiil modelleri gösterilmiştir.

sayısını belirlemek güçtür. Biz burada, Gülsevin'in makalesindeki formata uyarak metinlerden tespit ettiğimiz birleşik zarf-fiilleri, eklerin üst üste gelmesiyle oluşan zarf-fiiller ve eklerden sonra edatların kullanılmasıyla oluşan zarf-fiiller olarak ele alacağız.

1. Ek ⊕ Ek Şeklinde Olanlar

Bu bölümde, sıfat-fiil ekleri üzerine sadece hâl ekleri veya iyelik ve hâl eklerinin getirilmesiyle oluşturulan birleşik zarf-fiiller ele alınacaktır.

1.1. -GAndA / -GAn+iyelik+DA

-GAn sıfat-fiil eki ve +DA bulunma hâli eklerinin bir araya gelmesiyle oluşmuştur.

1.1.1. Türkiye Türkçesindeki -DIğIndA, -DIğI zaman anlamlarında kullanılır.

- ... *baştaygı ça'ska tavarışkanda, börgün uştup, bajın «kaksıp» süzügleeri.* "...ilk yağmurla karşılaşıldığında borkünü çıkarıp başını suyun altına koymak gerektiğine inanmak anlamına gelir." (UPÜD 2002)

tavarış- (F) "karşılaşmak" –**kanda** (ZF)

- ... — *hüree-duganga kirgende, alban çerleri-daa — şkola, emnelgelerge iyikpe, öske-daa höy-niiti çerlerine barganda, börgüvüstü iyaavıla uştup aar bis.* "... tapınaklar, resmî kurumlar, okul, hastane veya başka kurumlara gittiğimizde borkümüzü mutlaka çıkarırız." (UPÜD 2002)

bar- (F) "gitmek" –**ganda** (ZF)

- *Duştuk çok urug sagıjınga kirer bir ooldu körüp kaanda, mıñça dep ırlaar çüve:* "Sevgilisi olmayan bir kız, hoşlandığı bir erkeği gördüğünde şöyle söyler." (OIK 2004)

kör- (F) "görmek" –**üp** (ZF), **kag-** (YRDF) –**ganda** (ZF)

- *Ayul bolu bergende, kançap maar höy ulus dürgen kamgalanıp kireril azı oon üniril?* "Tehlike olduğunda oraya halk korunmak için nasıl hızlıca girecek veya oradan nasıl çıkacak?" (TO 2007)

bol- (F) "olmak" –**u** (ZF), **ber-** (YRDF) "vermek" –**gende** (ZF)

- *Ooñ kadında bus turbinalıg elektrostantsiya tuttunup egeleende bistiñ redaksiyavıs onu bürünü-bile şefke algan.* "Bununla birlikte buhar elektrik istansiyonu kurulmaya başlandığı zaman bizim kurulumuz onun şefliğini tamamiyle üzerine almıştı." (ŞHS 2002)

tuttun- (F) "kurulmak" –**up** (ZF), **egele-** (YRDF) "başlamak" –**gende** (ZF)

1.1.2. -GAndA zarf-fiil eki, asıl fiilin gerçekleşmesinin sebebi olarak da karşımıza çıkar. Bu durumda -DIĞI için zarf-fiiliyle aynı anlam ve görevde kullanılmıştır.

- ... aňçınıň börgünüň çıdı kijige bildirtpes-daa bolza, aňnarga kayı orançoktan **bildine beer bolganda**, olarnıň şag-da-la deze beeri bildingir. “... avcının börgününün kokusu insan için anlaşılabilir da olsa av hayvanları tarafından çok uzaktan anlaşıldığı için, onların çoktan kaçacağı bellidir.” (UPÜD 2002)

bildin- (F) “anlaşılabilir” –**e** (ZF), **ber-** (YRDF) “vermek” –**ir** (SF), **bol-** (YRDF) “olmak” –**ganda** (ZF)

- Nomçukçularıvıstıň höy kezii diňnap «nomçuur» ulus **bolganda**, nomnarnı eki ün-bile nomçup, tuskay tıflomagnito-fonnarga diňnaar plyonkalarda bijittirip kaan kassetalarını höyü-bile çağıtırar. “Okuyucularımızın çoğu dinleyerek okuyan kişiler olduğu için çoğunlukla kitapların sesli olarak okunup kaydedildiği kasetleri sipariş etmektedirler.” (TR 2008)

bol- (F) “olmak” –**ganda** (ZF)

1.1.3. Bu zarf-fiilin olumsuzu için -M⁴AAndA (<-ma-gan+da) şekli kullanılır.

- **ÜR bolbaanda** üne halıp kelgeş meeň çanınga keldi: “Kısa süre sonra (çok geçmeden) odadan çıkarak benim yanıma geldi.” (ŞHS 2002)

ür (İ) “uzun”, **bol-** (F) “olmak” –**baanda** (ZF)

1.1.4. -GAN+iyelik+DA şeklindeki kullanımlarda da fiil, asıl fiile zaman ve sebep ilişkisi ile bağlanır.

Zaman ilişkisiyle:

- **Öglenip alganıvısta**, oytulaaştap oynaan ooldar, kıstar aalvıs çanınga düne kada kelgeş, bir ırlaaş bardılar. “Evlendiğimizde oytulaaş oynayanlar gece evimizin yanına gelerek bir şarkı söyleyip gittiler.” (OIK 2004)

öglen- (F) “evlenmek” –**ip** (ZF), **al-** (YRDF) “almak” –**ganıvısta** (ZF)

- **Kajan şkolaje katap çedip kelgeniviste**, Mariya biske öörenikçilerini çup kaanı eleen kaş sorttarlıg dag-dügün körgüstü. “Tekrar okula geldiğimizde, Mariya bize öğrencilerin topladığı birkaç tür kaya lifini gösterdi.” (ADT 2006)

çet- (F) “ulaşmak, gelmek” –**ip** (ZF), **kel-** (YRDF) “gelmek” –**geniviste** (ZF)

Sebep ilişkisiyle:

- *Ol dugayında bo çıldın avgust ayda Kızılga, antologiyaniň redaktsiya*

kollegiyazınıñ kejiğünneri bolganıvısta, meñ bolgaş Küjüget Sereveçinin erttirgen ujuraldarından bilgen men. “Bu yılın ağustos ayında Kızıl’da Küjüget Sereveviç ile yapmış olduğum görüşmeden, antolojinin yayın kurulu üyeleri olduğumuz için, bu gelişmeleri öğrendim.” 6/8

bol- (F) “olmak” –**ganıvısta** (ZF)

- *Huralga şügümçüledip turgan kiji bolganımda, akımnıñ oğlu deş onu kayın toor boor men.* “Toplantıda eleştiren kişi olduğum için, şimdi ağabeyimin oğlu diye, onu nasıl kayırabilirim ki.” (OİK 2004)

bol- (F) “olmak” –**ganımda** (ZF)

1.2. -XrdA / -Xr + iyelik +DA

-Xr sıfat-fiil eki ve bulunma hâli ekinden oluşmuştur. –XrdA: **-arda, -erde, -ırda, -irde, -ürde** şekillerinde ünlü uyumuna girerek kullanılır.

1.2.1. Asıl fiilin gerçekleşme zamanını bildirir. Türkiye Türkçesindeki *-DiğIndA, -(y)IncA* zarf-fiilleriyle karşılanabilir.

- *Tıva tooldarda maadırnıñ kırgan ada-ıyezi ölüerde köjee çanınga ornuşudarin dileer, ...* “Tuva destanlarında kahramanın yaşlı anne-babası, öldüklerinde taş abide yanına gömülmek ister ...” (TÇK 2005)

öl- (F) “ölmek” –**ürde** (ZF)

- *Bo doyda algan mal-maganın uruğlar bottarı karaktajıp, kamnap, öglenirde huuda önçü-höreñgige çedireri baza hanı utkalıg çañçıl bolur.* “Bu toyda elde ettikleri malları çocuklar kendileri koruyup, evlendiklerinde kişisel mülkiyetlerine katmaları da derin anlamlı bir gelenektir.” (TÖP 2004)

öglen- (F) “evlenmek” –**irde** (ZF)

- *Avtobustarga olurarda inça dijirler.* “Otobüslere bindiklerinde böyle söylerler.” (TDÜ 2008)

olur- (F) “oturmak” –**arda** (ZF)

1.2.2. Asıl hareketle aynı zamanda gerçekleşen hareketi ifade eder. Türkiye Türkçesindeki *-ken* zarf-fiiliyle karşılayabiliriz.

- *A şajın-çüdülgeniñ deer bolza, ham kijiniñ hamnaarda keder kuş çüü börgü, lamalarınñ hural huraarda keder “teve mögeni” börtteri.* “Dinî börtler arasında şamanların şamanlık yaparken giydiği kuş tüyü şapkası, lamaların dua ederken giydikleri ‘deve hörgücü’ şapkaları sayılabilir.” (UPÜD 2002)

hamna- (F) “şamanlık yapmak” –**arda** (ZF), **hura-** (F) “dua etmek” –**arda** (ZF)

- *Baştaygı kiçeelge olarnı meñgi ünlerde ajıglaar, doşka keder idikterni bolgaş buttarga şarur demir dagalarnı ajıglaarın körgüzüp, tayılbırlap, ööredip aldıvıs. “İlk derste dağın tepesindeki kalıcı karlara çıkarken kullanılacak şeylerin, buzda giyilecek çizmelerin ve ayaklara bağlanacak demir nalların nasıl kullanılması gerektiğini gösterip, açıklayarak öğrettik.” (ADT 2006)*

ün- (F) “çıkılmak, tırmanmak” –**erde** (ZF)

- *Sadıp alğan möögülerin kurgadıp, savalaaş, çurtunçe **çanarda** ap alırınga beletkep ap turar. “Satın aldığı mantarları kurutup, torbalayarak ülkesine dönerken yanına almaya hazır hâle getirir.” (ÇK 2008)*

çan- (F) “dönmek” –**arda** (ZF)

1.2.3. Tur-, çor- yardımcı fiilleri üzerinde kullanılan -XrdA zarf-fiil ekindeki -Xr sıfat-fiilinin tasarruf edilerek kullanıldığı görülmektedir (Şamina 1987: 49): *tur-urda* > **turda**, *çor-urda* > **çorda**. Bu şekil, fiillerden sonra yardımcı fiil şeklinde kullanılabilirdiği gibi, isimlerden sonra da kullanılabilmekte tam olarak Türkiye Türkçesindeki *iken* zarf-fiilini karşılamaktadır.

“iken / -ken” anlamında:

- *Höömeylep turda, ün ündüreriniñ onzagay çüülderinge doktaap köreeli. “Höömey söylerken ses çıkarmanın özel hususları üzerinde duralım.” (KH 2008)*

höömeyle- (F) “gırtlak şarkısı söylemek” –**p** (ZF), **tur-** (YRDF) –**da** (<-urda) (ZF)

- *Çijee, kojalarınıñ kis uruu ılım **çaş turda** ooñ ujazınıñ adaanga öşkü düğün salıp, onu kelir üyede kelin kılıp alır deenin ada-iyezinge dıñnadıp, olarnıñ çöpşeerelin alır. “Örneğin, komşularının kızı daha küçükken onun altına keçi tüyünü bırakarak anne babasına, onu gelecekte gelin olarak alacağını işaretini verip, onların rızasını almak gibi.” (TÖP 2004)*

çaş (İ) “genç, küçük”, **tur-** (YRDF) –**da** (<-urda) (ZF)

- *Açavıstıñ açazı, bistiñ kırgan-açavıs, açavıs çaa-la **dört harlıg turda**, çok bolgan. “Babamızın babası, bizim büyük babamız, babamız daha dört yaşında iken ölmüş.” 5/18*

harlıg (İ) “yaşında”, **tur-** (YRDF) –**da** (<-urda) (ZF)

- *Oytulaaştap **oynap çorda**, urug hunaaşkaş, şoş-sodaa kılır çüve. “Oytulaaş oynarken kızı elde etmek için kavga dövüş yapılır.” (OIK 2004)*

oyna- (F) “oynamak” –**p** (ZF), **tur-** (YRDF) –**da** (<-urda) (ZF)

- *Tojuga **çurttap turda**, suurga samolet ujuş kelirge, şuptu-la ooldar*

samolettuñ honupkan çerinçe mañnajip bargaş, samolettu sonuurgap köör turganın saktip çugaaladı. “Toju’da yaşarken, köye uçak geldiğinde bütün erkek çocukların uçağın konduğu yere koşup, uçağa merakla baktıklarını hatırlayıp anlattı.” (ÇK 2008)

çurtta- (F) “yaşamak” –**p** (ZF), **tur-** (YRDF) –**da** (<-urda) (ZF)

“-DIĞIndA, -DIĞI zaman” anlamında:

- *1992 çilda I dugaar delegey simpoziumun erttirip turda kelgen aalçılar tıva höömey —sıgıttı inçaar öörenip turdular. “1992 yılında birinci dünya sempozyumu sırasında (düzenlendiği zaman) gelen misafirler Tuva höömey-sıgıtını öylece öğrendiler.” (KH 2008)*

erttir- (F) “düzenlemek, yapmak” –**ip** (ZF), **tur-** (YRDF) –**da** (<-urda) (ZF)

- *Olar ööredilgezin doozup turda, demir-oruk bolgaş dag ajıldarın tuskay mergejildig spetsialister-bile handırıptar argavis turgustunup keer. “Bunlar öğrenimlerini tamamladıklarında demir yolu ve madencilikle ilgili çalışmaları, bu işlerin uzmanlarıyla sürdürme imkânımız oluşacaktır.” (Ş 2009)*

doos- (F) “bitmek” –**up** (ZF), **tur-** (YRDF) –**da** (<-urda) (ZF)

1.2.4. -Xr + iyelik + DA şeklindeki kullanımlar:

- *Bo küzelin olar; tozan çilda bir-le dugaar çedip çorumda, izii-bile ileredip turdular. “Bu arzularımı doksan yılında ilk defa geldiğimde içten olarak ifade etmişlerdi.” (ÇK 2008)*

çet- (F) “ulaşmak” –**ip** (ZF), **çor-** (YRDF) –**umda** (<urumda) (ZF)

- *Oruktu örü çoktap olurumda, Kujur-Arunıñ artıki ulug oruu-bile mençe utkuy oytulaaştap oynaan ooldar; uruglar şaap badıp olurlar. “Yolu yukarı doğru çıkarken Kujur-Arın’ın ardındaki büyük yol boyunca oytulaaş oynayan kızlar ve erkekler bana doğru hücum eder gibi iniyorlardı.” (OIK 2004)*

çokta- (F) “çıkarmak” –**p** (ZF), **ol-** (YRDF) “oturmak” –**urumda** (ZF)

- *... nomnu bijip turumda, çaa bodaldarnı kiirip, sümelep turgannar. “... kitabı yazarken, yeni düşünce ve önerileriyle çalışmama katkı sağlamışlardır.” (KH 2008)*

biji- (F) “yazmak” –**ip** (ZF), **tur-** (YRDF) –**umda** (<-urumda) (ZF)

1.2.5. İnça- “öyle yapmak, o şekilde yapmak” anlamındaki fiil üzerinde kalıplaşarak zaman zarfı oluşturur: **ınçaarda** “o zaman, o vakit”.

1.3. -XrgA / -Xr + iyelik + GA

-Xr sıfat-fiil eki ve +gA yönelme hâli ekinden oluşmuştur.

1.3.1. Asıl fiilin gerçekleşeceği zamanı belirtir.

- ... açığı-buyanı *dees* öörüp *çettirgenin ileredip*, **kırıy beerge**, **aarıp-arjurga** ajaap-karaktaar hüleelgelig. “... onlara iyilikleri için saygılarını şükranlarını sunmakla ve yaşlandığında, hastalandığında bakmakla yükümlüdür.” (ÇN 2006)

kırı- (F) “yaşlanmak” –y (ZF), **ber-** (YRDF) –irge (ZF), **aarı-** (F) “hastalanmak” –p (ZF), **arjı-** (F) “hastalanmak” –irga (ZF)

- **Çay boorga** Hemçik ununga, **kış boorga** Tañdı-Uulada kıştaavıska höy arattar-bile kadı çaylap, kıştap çorduvus. “Yaz olduğunda Hemçik’te, kış olduğunda Tañdı-Uula’da pek çok kişiyle birlikte yazı kışı geçiriyorduk.” (ADT 2006)

çay (İ) “yaz”, **bol-** (F) –urğa (ZF), **kış** (İ) “kış”, **bol-** (F) (–urğa ZF)

- *Aeropottan bisti ekkelgen hölezinin beer dees* **aytırarımga**, muñ tögerik didi. “Havaalanından buraya kadarki ücreti vermek için sorduğumda bin ruble dedi.” (ÇK 2008)

aytır- (F) “sormak” –arımga (ZF)

- *Rınoktuñ çem sadıp turar talazınga* **baarıvıska**, hoy edi bolgaş süt, kurut, bıştaktı elbee-bile sadıp tur. “Pazarın yemek satılan tarafına gittiğimizde koyun etinden süt, kurut, bıştağa kadar her şeyin bolca satıldığını gördük.” (ÇK 2008)

bar- (F) “gitmek” –arıvıska (ZF)

- *Şınap, Möñgün-Taygaga çede beeriñerge*, bölüüñerge baza bir tıva eş nemejir, ... “Aslında, Möngün-Tayga’ya ulaştığımızda, grubunuza bir Tuvalı arkadaş katılacak, ...” (ADT 2006)

çet- (F) “ulaşmak” –e (ZF), **ber-** (YRDF) “vermek” –iriñerge (ZF)

1.3.2. -SA şart zarf-fiili görevinde kullanılmaktadır. Asıl fiilin gerçekleşmesinin hangi şarta bağlı olduğunu ifade eder.

- *Bo ulug öreelge silerniñ uruglarıñar meeñ-bile kadı* **uduurga** ajırbas diyin ... “Bu büyük odada çocuklarınız benimle uyursa sakıncası olur mu! ...” (ÇK 2008)

udu- (F) “uyumak” –urğa (ZF)

- **Çüü-daa bolurga** ergim çogaalçı-bile bir bag bolurga, atka çaagay. “Ne olursa olsun değerli yazarımızla bir bağ kurduğum için bu onur vericidir.” (OIK 2004)

çüü (İ) “ne” –daa (E), **bol-** (F) –urğa (ZF),

- *Bar-la hevivisti: sviter, kostyum, plaştarıvıstı ka'ttanıp* **kedip-daa aarıvıska**, soogu hólçok boldu. “Bütün kıyafetimizi: süveter, kostüm, plaştığımızı kat kat giyinsek de soğuk hâlâ işliyordu.” (ADT 2006)

ket- (F) “giymek” –**ip** (ZF) –**daa** (E), **al-** (YRDF) “almak” –**ırıvıska** (ZF)

1.3.3. Sebep bildirir.

➤ *Siler daştıkı kiji boluruñarga, epçoksunup turar uruglar diyin.* “Siz yabancı olduğunuz için çocuklar utanıyorlar galiba.” (ÇK 2008)

bol- (F) “olmak” –**uruñarga** (ZF)

➤ *Udup kaarınga seeñ ornuña adıñni salıp turarım ol-dur iyin* “(Uyuduğun için) senin yerine imzayı attım” (ŞHS 2002)

udu- (F) “uyumak” –**p** (ZF), **kal-** (YRDF) “kalmak” –**ırıñarga** (ZF)

1.4. -GI⁴je / -GI⁴je + iyelik eki +ge / -GI⁴je + iyelik eki + çe

Tuva Gramerlerinde *predelnoye nakloneniye* (İshakov, Palmbah 1961: 404), *kızıgaarlaar nakloleniye* (Sat, Salzınmaa 1980: 210) terimleriyle, tasarlama kipleri arasında “sınırlandırma kipi” olarak ele alınmaktadır.

Ekin, şahıs ekleri ve yönelme veya yön gösterme hâl ekleriyle genişlemiş şekillerinin olumlu ve olumsuz kullanımları bulunmaktadır:

	-GI ⁴ je + şahıs eki + GA	-GI ⁴ je + şahıs eki + çe
1. Tekil kişi	kel-gije-m-ge kel-beeje-m-ge	kör-güje-m-çe kör-beeje-m-çe
2. Tekil kişi	kel-gije-ñ-ge kel-beeje-ñ-ge	kör-güje-ñ-çe kör-beeje-ñ-çe
3. Tekil kişi	kel-gije kel-beeje	kör-güje kör-beeje
1. Çoğul kişi	kel-gije-vis-ke kel-beeje-vis-ke	kör-güje-vis-çe kör-beeje-vis-çe
2. Çoğul kişi	kel-gije-ñer-ge kel-beeje-ñer-ge	kör-güje-ñer-çe kör-beeje-ñer-çe
3. Çoğul kişi	(olar) kel-gije kel-beeje	(olar) kör-güje kör-beeje

1.4.1. Bu zarf-fiil eki asıl fiilin zamanını sınırlandırarak, “-ıncaya kadar” anlamını verir.

➤ *Şınap-la, çamdık kijiler dıka nazıdap kırıgije çurttap çoruur boor-dur.* “Gerçekten de bazı kişiler çok uzun (yaşlanıncaya kadar) yaşamaktadırlar.” (ÇO 2008)

kırı- (F) “yaşlanmak” –**gije** (ZF)

➤ *Ol Tıvazıñ töögüzünde baza bir at-suraglıg Kaldak-Hamar oruunuñ tuduunga egezinden tönçüzünge çedir kaalama oruk bolguje kılışkan tudugju holdug.* “O Tuva’nın tarihinde de bilinen Kaldak-Hamar

yolunun yapımında başından sonuna kadar güzel bir yol olana kadar çalışmıştır.” 5/44

bol- (F) “olmak” –**guje** (ZF)

- *Çedide, çöniür nazın: ol deerge sezen bir harnı harlap algaş, tını üzülgüje çurttaar nazınınñ kijileri bolur.* “Yedinci olarak, kocalmış yaş: Bu ise seksen bir yaşını doldurmuş, nefesi kesilene kadar yaşayan kişilerdir.” (ÇN 2006)

üzül- (F) “kesilmek” –**güje** (ZF)

- *Olarını bay-şıdaldıg missioner ög-büle tıp algaş, bottarınıñ uruğları deg azırap turgujege, olar çugaa-domakka hamaançok, eñ-ne bödiün kijizig çaiñıldarga bezin öörenip şıdaar argazı çok bolgan.* “Bu çocukları varlıklı bir aile bulup kendi çocukları gibi besleyip büyütene kadar, onların konuşmayı bırakın, en basit alışkanlıkları bile öğrenecek durumları yoktu.” (ÇN 2006)

azıra- (F) “beslemek” –**p** (ZF), **tur-** (YRDF) –**gujege** (ZF)

- *Çılı kirgen kiji bürüzü, daraazında çılı kirgijege, çurttap erteri ergildeniñ iştinde bodunuñ sayzıralınga çedip ahırı ergejok çugula amidıralçı sorulğarlıg.* “Yılı giren herkes, daha sonraki yılı girene kadar, yaşadığı dönem içinde kendi gelişimine ulaşmayı hayati bir amaç hâline getirir.” (ÇN 2006)

kir- (F) “girmek, dolmak” –**gijege** (ZF)

1.5. -M⁴I⁴şaan Zarf-Fiil Eki

Bu ek, sadece Tuvaca ve Tofacada bulunan bir morfemdir. -M⁴I⁴şaan<-mış+şaan <-mış şag+ın şeklinde geliştiği düşünülen bu ek, hem fiillerin devam eden geçmiş zaman çekiminde (*Meeñ ada-iyem am-daa ında çurttavışaan...* ‘Anne babam hâlâ orada yaşıyorlar.’ (ADT 2006) hem sıfat-fiil fonksiyonunda iyelik ve hâl ekleriyle genişleyerek adlaşmış biçimde (*şölde ajıldavışaanımnı kançap bildin?* ‘‘Tarlada çalıştığım nereden bildin?’’ Şamina 1987: 87), hem de zarf-fiil görevinde kullanılmaktadır.

1.5.1. Bu zarf-fiil eki, asıl fiille aynı zamanda yapılan hareketi ifade eder. “-(y)ArAk, -ken ” zarf-fiillerinin anlamını taşır.

- *Şagaa büdüüzünde siler bögüdeniñ amur-mendiñer ayturbişaan, izig bayırnı çedirerin çöpşerep körüñer.* “Yılbaşı arifesinde herkesin hâl hatırını sorarken yeni yılınızı kutlamamıza müsaade ediniz.” (SH 2009)

aytır- (F) “sormak” –**bışaan** (ZF)

- *Küş-ajıl, ugaan ajılın holbaştır kılbişaan, araga bolgaş taakpını ajıglavayn çordum.* “Bedensel ve zihinsel olarak çalışarak rakı ve sigara kullanmadan hayatımı geçirdim.” (ÇO 2008)

kıl- (F) “yapmak” –**bısaan** (ZF)

- *Tıva sıgıt-höömeyniñ küüsedikçileri höömeyley bergende, tıva çonnuñ çingine uran çüülü bolganda, bir ayalgadan bir ayalgaje şilçip, **kojamıktavısaan** kançaldır-daa küüsedirler.* “Tuva sıgıt-höömeyninin icracıları Tuva halkının umumi sanat etkinliklerinde şarkılarını, bir motiften başka bir motife geçip koşuklar okuyarak icra ederler.” (KH 2008)

kojamıkta- (F) “koşuk okumak” –**vısaan** (ZF)

- *Avtor söstüñ tıvılğan ugun tayılbırılarda delgem materialga **dayanmısaan**, öske türk dıldar-bile deñnep, sösterniñ variantuların körgüsken. (62) Ulug kiçeengeyni söstüñ utkazınçe uglandırğan.* “Yazar, kelimenin kökenini açıklarken bol malzemeye dayanarak aynı zamanda diğer Türk lehçeleriyle karşılaştırarak kelimelerin diğer varyantlarını da göstermiştir.” (ES 2009)

dayan- (F) “dayanmak” –**mısaan** (ZF)

2. Ek(ler) + Edat Şeklinde Olanlar

İkinci tip birleşik zarf-fiil grubunda, ilk unsurun sıfat fiilli (sadece sıfat-fiil veya iyelik ve hâl ekleriyle genişlemiş şekilleri), ikinci unsurun edat olduğu tip bulunmaktadır.

2.1. -GAn + (iyelik) + (hâl eki) ⊕ soonda

“-DiktAn sonra” anlamında kullanılır.

- *Töreen şkolazınga iyi çıl **ajılwaan soonda**, amıdıralın ertem ajılı-bile doluzu-bile holbap kirgen.* “(Okuduğu okulda) iki yıl çalıştıktan sonra hayatına tamamen bilimsel çalışmalar girmiştir.” 11/4

ajılwa- (F) “çalışmak” –**an** (<gan) (SF), **soonda** “sonunda; sonra”

- *Kıs urugnu kudalap kaanda onu kelin kıldır ap bolurun ooñ ada-izezi **çöpşeereen soonda**, oolduñ talazı kudaga beletkenip, kudanı düjürer.* “Kızı evlendirirken, onu gelin olarak alabilmek için anne babasının rızası sonunda (izin verdikten sonra) erkek tarafı düğün için hazırlıklara başlar.” (TÖP 2004)

çöpşeere- (F) “razı gelmek” –**en** (<gen) (SF), **soonda** “sonunda; sonra”

- *Yozu-çañıldardan alır bolza, **amır-mendi soluşkanınıñ soonda** töleptig azı şoolug eves törel-aymaktıñ salgalı kıldır, baydaldardan körüp turgaş, mendilejip hüleep köör turgan.* “Âdetlere göre hâl hatır sorulduktan sonra iyi/saygılı soylu yoksa kötü/saygısız soylu kişi diye öğrenip selamlaşılır, kabul edilmiştir.” (UTD 2008)

soluş- “yer değiştirmek” –**kan** (SF) +**ı** (İYE3) +**nıñ** (GEN), **soonda**

“sonunda; sonra”

- *Ol burungu oruktu, kiji-köjeeni körgenivis soonda Hemçik talazında ak oruktaaş, oon çazağlıg orukçe kirip algaş, ulaştır Kızılçe oruuvustu ulamçılap çoruptuvus.* “O eski yolu ve balbalı gördükten sonra Hemçik tarafında ak oruk ile ilerleyip, oradan otoyola girerek duraklamadan Kızıl’a doğru devam ettik.” (ADT 2006)

kör- (F) “görmek” –**gen** (SF) +**ivis** (İYE1Ç), **soonda** “sonunda; sonra”

2.2. -GAn ⊕ söölünde

“-DIktAn sonra, -mAsIndAn sonra” anlamlarındadır.

- “*Revane şının*” “*Tıvanıñ anıyaktarı*” *kıldır ede adaan söölünde, solun-bile şuu-la harılzajı bergenim eleen söölzüredir bolgan çüve.* “‘Revane Şını’nın ‘Tıvanın Anıyaktarı’ olarak yeniden adlandırılması sonunda, gazeteyle olan bütün ilişkim biraz sonlanır gibi olmuştu.” (ŞHS 2002)

ada- (F) “adlandırmak” –**an** (<gan) (SF), **söölünde** “sonunda; sonra”

2.3. -GAn + (iyelik) + (hâl eki) ⊕ soon darıy

“-DIktAn, -mAsIndAn hemen sonra, -Ir -MAZ” anlamlarında kullanılır.

- *Ertem-şinçilel institudun 2009 çilda «Tıva Respublikanıñ Çazaanıñ çanında Gumanitarlıg şinçilelder institudu» dep ede adaanınıñ soon darıy, ertem ajıldarın çon arazınga çedimçelig nepteredir sorulga-bile ...* “Bilim araştırma enstitüsünün 2009 yılında ‘Tuva Cumhuriyeti Hükümeti’nin himayelerinde Sosyal araştırmalar enstitüsü’ olarak yeniden adlandırılmasından hemen sonra bilimsel çalışmaların halk arasında başarılı bir şekilde yayılması amacıyla ...” (TKİÇİ 2009)

ada- (F) “adlandırmak” –**an** (<gan) (SF) +**ı** (İYE3) +**nıñ** (GEN), **soon darıy** “hemen sonra”

2.4. -GAn ⊕ doraan(-na)

“-DIktAn hemen sonra, -Ir -MAZ” anlamlarında kullanılır.

- *Inçalza-daa, kijiniñ tölü törüttüngen doraan-na yozulug kijizig mözü-şınarlarlıg bolbas.* “Ancak insanoğlu doğar doğmaz gerçek kişilikli, vasıflı bir varlık olmaz.” (ÇN 2006)

törüttün- (F) “doğmak” –**gen** (SF), **doraan** “hemen, derhal” –**na** (ENK)

2.5. -GAn ⊕ olçaan

“-DIktAn hemen sonra, -Ir -MAZ” anlamlarında kullanılır.

- *Ol jurnalistika dep ajıldıñ ug-şiiñ bilip alıksaaş, ooñ kadında irak çerje öörenip çoruur kijiğe akşa-tögerik-daa herek bolgay dep bodaaş, škola dooskan olçaan dıstanıp-daa albayn, tanıjıp alғанum «Tivaniñ anyaktarıñçe» çorruptum. “Gazeteciliğın yönlerini öğrenmek isteyerek bununla birlikte uzak bir yerde okuyan birine para lazım diye düşünüp okuldan çıkar çıkmaz dinlenmeden tanıştığım ‘Tivanın Anyaktarı’na gittim.” (ŞHS 2002)*

doos- (F) “bitirmek” –**kan** (SF), **olçaan** “benzer şekilde”

2.6. -GAn + (iyelik) + ayrılma hâli ⊕ beer

“-DİğIndAn beri, -mAsIndAn beri” anlamındadır.

- *Tüñnelinde 1914 çıldıñ aprel 16-da Nikolay P haan « Çöşpeereştim » dep at salğandan beer Tiva Rossiya küriñeniñ kamgalal-haygaaralına çurttay bergen. “Sonuçta 1914 yılının 16 Nisan’ında II. Nikolay’ın “razi oldum” diye imza atışından beri Tuva, Rusya Devleti’nin himayesi altında yaşamaktadır.” 5/13*

at sal- (F) “imza atmak” –**gan** (SF) +**dan** (ABL), **beer** “beri”

- *Hündülüğ Boris İsakoviç! Çırık örtemçeyge çayaap bodaraanıñardan beer çeden çıl bolgan oyñar tavarıştır setkilivistiñ hanızından izig bayırıvıstı çedirip ... “Saygıdeğer Boris İsakoviç, dünyaya gelişinizin 70. yılı dolayısıyla size en içten dileklerimizi sunarak ...” (ES 2009)*

çayaap bodara- (F) “dünyaya gelmek, yaratılmak” –**an** (<gan) (SF) +**ıñar** (İYE2Ç) +**dan** (ABL), **beer** “beri”

- *Tiva Respublikanıñ Añnaaşkın bolgaş balıktaaşkın höğjüderiniñ talazı-bile çaa küriñe komitedi turgustunganından beer çartık çıl çedip turar. “Tuva Cumhuriyeti Hükümeti’nin av hayvanları ve balık avlanmayla ilgili kurmuş olduğu komite (kurulduğundan beri) yaklaşık yarım yılını geride bırakmıştır.” (Ş 2008)*

turgustun- (F) “kurulmak” –**gan** (SF) +**ın** (İYE3) +**dan** (ABL), **beer** “beri”

2.7. -GAn ⊕ tudum

Tudum “tutam” kelimesinin eklenmesiyle “-DİKÇA” anlamında kullanılır.

- *Am Çaa-Höl kojuunnuñ deviskeerince çookşulaan tudum, teylerniñ kadırı konçug boop, dittar koldaan arga-arıg köstüp egeledi. “Artık Çaa-höl kojununun alanına doğru yaklaştıkça, yalçın dağlar ve çoğunluğu melez ağacı olan ormanlar gözükmeye başladı.” (ADT 2006)*

çookşula- (F) “yaklaşmak” –**an** (<gan) (SF)

- *Amıdıral sayzıraan tudum, üye-üyenin negeldeleri öskerliri çaylaş çok bolbayn kançaar.* “Hayat geliştikçe zamanın koşullarının da değişmesi kaçınılmaz olmuştur.” (TKİÇİ 2009)
sayzıra- (F) “gelişmek” –**an** (<gan) (SF)
- *Sanı kövüdeen tudum olarnı kaar-salır, şıgjaar çerler çedişpestep-le orar-dır.* “Bunların sayısı çoğaldıkça onları koyacak ve saklayacak yerler yetişmemeye başlamaktadır.” (TR 2008)
kövüde- (F) “çoğalmak” –**en** (<-gen) (SF)
- *Maşınavıstın mañı dürgedeen tudum, hat küştelirge, bis doñup, şurnıgıp egeledivis.* “Arabamız hızlandıkça rüzgâr güçlenmekte ve üşüyüp titremeye başlıyoruz.” (ADT 2006)
dürgede- (F) “hızlanmak” –**en** (<-gen) (SF)

2.8. -GAn + iyelik ⊕ -bile

“-mAsI ile, -mAsI ile birlikte; -DIĞI gibi, -DIĞInA göre” anlamlarında kullanılır.

- *Çoortu huuda önçü-höreñgi tıvılganı-bile törel bölüklerden ög-büle añgulanıp egeleen.* “Yavaş yavaş şahsi mülkiyetin doğuşuyla (doğmasıyla birlikte) akraba gruplarından aileler farklılaşmaya başlamıştır.” (TÖP 2004)
tıvıl- (F) “bulunmak, ortaya çıkmak” –**gan** (SF) +**ı** (İYE3), **-bile** “ile”
- *Olarnın çamdıktarı burun şagnı, öskeleri Tıvaga buddizm neptereeni-bile tıvılgan.* “Bunların bazıları eskiden gelmiş, bazıları Tuva’ya Budizmin yayılmasıyla teşekkür etmiştir.” (KH 2008)
neptere- (F) “yaymak” –**en** (<-gen) (SF) +**i** (İYE3), **-bile** “ile”
- *Ak-ool Kara-Saldın damçıtkanı-bile, Çöön-Hemçik uluzu çügle höömeyleer ulus dep baza bürütkel bar.* “Ak-ool Kara Sal’ın bildirdiğine göre Çöön-Hemçik halkı sadece höömeyleer diye bir kayıt vardır.” (TÖP 2004)
damçıt- (F) “iletmek, aktarmak” –**kan** (SF) +**ı** (İYE3), **-bile** “ile”
- *Oorjak Hunaştaar-oolduñ adaanı-bile “hörekteer” dep terminni ajıglaar dep sanaldı kiirgen men.* “Oorjak Hunaştaar-ool’un ifade ettiği gibi ben de ‘hörekteer’ terimini kullanmayı önerdim.” (KH 2008)
ada- (F) “adlandırmak” –**an** (<gan) (SF) +**ı** (İYE3), **-bile** “ile”

2.9. -GAn ⊕ bolgaş

“-DIĞI için, -mıŞ olduğu için, ... olduğu için, -DIĞIndAn” anlamlarında kullanılmaktadır.

- *Çoortu çinģelep çoktaan bolgaş, kırı dört metr kalbargan.* “Yavaş yavaş inceliyor yok olduğu için üzeri dört metre yassılaştırmış şekildedir.” (TO 2007)

çokta- (F) “yok olmak” –**an** (<-gan) (SF)

- *Ergi Tivaniñ edeenden tutungan bolgaş, ol üyeniñ ırı-şoorun, amıdralın töögüleeri solun-na.* “Eski Tuva’nın eteklerine tutunmuş olduğu için o zamanın şarkılarını, yaşamını tarihe geçirmesi ilginçtir.” 5/37

tuttun- (F) “tutunmak” –**gan** (SF)

- *Erken töögünüñ çindirgey aspaktıg çıldarında süzük-çüdülgezın kıstırıp çoraan bolgaş, buyannıg setkil-höönü hoozurap bar çıtkan çonga İdiktıg Başkı ugaan-sarul, ep-çöp küzep, hün deg setkilin damçıdıp, bistiñ oran-çurtuvus deş teylep, işti-höñnüvüstü arıglaan.* “Geçmişin zorlu yıllarında inançlarını bastırarak yaşadıkları için iyilik dolu ruhları fakirleşen halka Kutsal lama akıl ve doğruluk dileyip güneş gibi fikirlerini ileterek yurdumuz için dua etmiş ve gönlümüzü temizlemiştir.” 20/36

çoru- (F) “yaşamak” –**an** (<-gan) (SF)

2.10. -GAn + iyelik ⊕ ışkaş

“-Dİk +iyelik + gibi” anlamında kullanılır.

- *Üstünde demdegleenim ışkaş, höömeyge tuskay ertemniğlerniñ-daa, ulustuñ höğjümünge inaktarnıñ-daa sonuurgalı bo üyede ösken.* “Yukarıda belirttiğim gibi, höömeye hem bilim adamlarının hem halk müziğine gönül verenlerin merakı bu dönemlerde büyümüştür.” (KH 2008)

demdegle- (F) “işaretlemek; belirtmek” –**en** (<-gen) (SF) +**im** (İYE1), **ışkaş** “gibi”

- *K. Markstıñ bijeeni ışkaş, «ertemde kaalama oruk çok...».* “K. Marks’ın yazdığı gibi, ‘bilimde düz yol yoktur...’” (ES 2009)

biji- (F) “yazmak” –**en** (<-gen) (SF) +**i** (İYE3), **ışkaş** “gibi”

2.11. -GAn ⊕ üye/hün/çıl + (iyelik) + bulunma hâli

“-Dİğİ zaman, -DİğİndA, -Dİğİ sürece” anlamlarında kullanılır. Üye “zaman, devir, dönem” kelimesi yerine zaman bildiren gün, ay, yıl kelimeleri de kullanılabilir.

- *Kudanı ajıdıp, udur-dedir tanıjıp, çulgan çon kuda çeminiñ amdanın ap, çugaazı ünüp kelgen üyede “kelinniñ azı öglengennerniñ valzın” tantsılaarı küzençig.* “Düğün başlayınca karşılıklı tanışılır, toplanan halk düğün yemeğini tadar ve anons edildiği zaman ‘gelinin veya

evlenenlerin' dans etmeleri istenir.> (TÖP 2004)

çugaazi ünüp kel- (F) “anons etmek” –**gen** (SF), **üye** (İ) “zaman” +**de** (LOK)

- *Çüge deerge çamdık ög-büleler Tojuga urugların kaapkaş, Moolga köjüp kelgen üyezinde kızigaar turgustuna bergem.* “Çünkü, bazı aileler Toju’da çocuklarını bırakıp, Moğolistan’a geldikleri zaman içinde sınır oluşturulmuştu.” (ÇK 2008)

köş- (F) “göçmek” –**üp** (ZF), **kel-** (YRDF) –**gen** (SF), **üye** (İ) “zaman” +**zin** (İYE3) +**de** (LOK)

- *Öglengen çılımda meni Ak-Turug sumuzunuñ aldı dugaar arbanniñ dargazınga soñgup kaan.* “Evlendiğim yıl beni Ak-Turug sumusunun altıncı idari bölümün başkanlığına seçtiler.” (OIK 2004)

öglen- (F) “evlenmek” –**gen** (SF), **çıl** (İ) “yıl” +**ım** (İYE1) +**da** (LOK)

- *Urug doyun şaandaki tıvalar urugnuñ bojaan hününde erttirer çoraan, amğı şagını aayı-bile, bir ay çede beerge-daa, erttirip turar.* “Eski Tuvalılar çocuk toyunu çocuğun doğduğu gün kutlarmış, çağımızda ise bir aya yaklaştığında da kutlanabilmektedir.” (TÖP 2004)

boju- (F) “doğurmak” –**an** (<-gan) (SF), **hün** (İ) “gün” +**ün** (İYE3) +**de** (LOK)

- *Ol çurttap çoraan üyezinde höy-niiti amıdıralınıñ idepkeylig kirjikçilerinini sanınga kirip çoraan.* “O yaşadığı sürece kamu yaşamının aktif katılımcısı olmuştur.” 5/25

çurtt- (F) “yaşamak” –**p** (ZF), **çoru-** (YRDF) –**an** (<-gan) (SF), **üye** (İ) “zaman” +**zin** (İYE3) +**de** (LOK)

2.12. -Xr + (iyelik) + (ilgi hâli) ⊕ murnunda

“-mAzdAn önce, -mAdAn” anlamlarında kullanılır.

- *Çok aparza, ooñ maga-bodun kayaa apparıp ornuşudup, salıp kaarın oğlunga möçüür murnunda çagaan turgan çıve-dir.* “Öldüğünde kendisini nereye gömeceğini ölmeden önce (ölümünün öncesinde) oğluna söylemiş.” (ÇK 2008)

möçü- (F) “ölmek” –**ür** (İF), **murun** (İ) “ön, önce” +**un** (İYE3) +**da** (LOK)

- *Möngün-Taygaje ujuptarivis murnunda bistiñ Kızılga ajıl hünivüs inçaldır egeleen.* “Möngün Tayga’ya uçuşumuz öncesinde (uçmazdan önce) bizim Kızıl’daki iş günümüz böylece başlamış oldu.”

uş- (F) “uçmak” –**upt** (<-uvut-) (FFYE) –**ar** (İF) +**ıvıs** (İYE1) **murun** (İ) “ön, önce” +**un** (İYE3) +**da** (LOK)

- **Şoş-sodaa üneleriniñ murnunda çöñgeelejip mınçaar ırlajır:** “Mücadele öncesinde (mücadele yapılmadan önce) şöyle söylenir:” (OIK 2004)
şoş sodaa (İ) “kavga”, **ün** (F) “çıkmaq” –**er** (İF) +**i** (İYE3) +**niñ** (GEN),
murun (İ) “ön, önce” +**un** (İYE3) +**da** (LOK)

2.13. -Xr +iyelik ⊕ -bile

“-DIĞI için, -mAk için, -mAk üzere” anlamında kullanılır.

- *Erteninde Tsagaan-Nuur çoruur maşına tıp alırı-bile hoorayniñ rinogunçe çoruptuvus.* “Sabah Tsagaan-Nuur’a gidecek araba bulmak için şehir pazarına gittik.” (ÇK 2008)

tıp- (F) “bulmaq” –**ıp** (ZF) (tıp-ıp>tıvıp>>tıp), **al-** (YRDF) –**ır** (İF) +**ı** (İYE3), **-bile** “ile”

- *Suurnuñ eñ-ne tövünde kojuun çağırgazınıñ harılzaa çeriniñ bajiñnarı, sadıqları, töp kojuun emnelgezinden añgıda, tudug kulırı-bile emgelig çup kaan çuduktarnı çer-çerde eskerdivis.* “Köyün merkezinde kojuun yönetiminin irtibat binaları, dükkanları, merkez kojuun hastanesinden başka yer yer yapı inşa etmek için düzenli olarak yığılmış tomrukların bulunduğunu fark ettik.” (ADT 2006)

kıl- (F) “yapmaq” –**ır** (İF) –**ı** (İYE3), **-bile** “ile”

- *Kamgalal ajılın çugaalaar bolza, niitizi-bile bis çaa turgustunup turarivis-bile akşa-şalıñ ...* “Koruma görevimizi ele alırsak, genel olarak, biz yeni kurulduğumuz için, para ...” (Ş 2008)

turgustun- (F) “kurulmaq” –**up** (ZF), **tur-** (YRDF) –**ar** (SF) +**ıvıs** (İYE1), **-bile** “ile”

2.14. -Xr +iyelik ⊕ bilek

“-Ir -mAz” anlamında kullanılır.

- *Daş kijiniñ şuptu talazından tırttırıp alğaş, maşınavisçe oluruptarivis bilek, çolaacıvıs kabinazından harap kelgeş, çugaalandı:* “Taş abidenin her tarafının resmini çektikten sonra arabamıza oturur oturmaz, şoförümüz kabinesi üzerinden bakarak konuştu:” (ADT 2006)

olur- (F) “oturmaq” –**upt** (<-uvut-) (FFYE) –**ar** (İF) +**ıvıs** (İYE1), **bilek** “ile”

2.15. -Xr+ (iyelik)+gA ⊕ çedir

“(y)AnA kadar” anlamındadır.

- *Tsagaan-Nuurje çoruur maşına tıptı beerge çedir manaar bolgan-dır deeş, doktaap turup alğanım bajiñçe çoruptuvus.* “Tsagaan-Nuur’a gidecek arabayı bulana kadar beklemek üzere kaldığım eve gittik.”

(ÇK 2008)

tıptı (<<tıp-ıvıt-ı) (F-FFYE-ZF), **ber-** (YRDF) –**irge** (ZF), **çedir** “kadar”

- ... *demir-oruk tudunuñ ajıldarı egeleeringe çedir arheologiya ajıldarın darıy çorudarı-bile...* “... demir yolu yapımı çalışmaları başlayana kadar arkeolojik çalışmaların derhal başlatılması için...” (Ş 2009)

egele- (F) “başlamak” –**eringe** (ZF), **çedir** “kadar”

2.16. -Xr ⊕ şag +iyelik + DA

- *Men çalu çoruur şaamda, oglunga kaday ap beerin ada-ıye bilir turgan.* “Gençliğimde anne babalar oğullarına eş almayı bilirdi.” (OIK 2004)

çalı (İ) “genç”, **çoru-** (F) “yaşamak” –**ur** (SF), **şag** (İ) “çağ, zaman” +**ım** (İYE1) +**da** (LOK)

2.17. -Xr ⊕ üyede

“-DIĞI zaman” anlamında kullanılır.

- *Şiveeni tudup turar üyede am turar ortuluun sug dolganmaan.* “Kalenin yapıldığı zaman şimdiki adayı su çevirmemişti.” (TO 2007)

tut- (F) “inşa etmek” –**up** (ZF), **tur-** (YRDF) –**ar** (SF), **üye** (İ) “zaman” +**de** (LOK)

- *‘Tıvanıñ anyaktarı’ solun-bile harılzaam, ol solun TAR üyezinde ‘Revane şını’ dep at-bile ünüp turar üyede-le egeleen hire-dir.* “‘Tuva’nın Gençleri’ gazetesiyile olan ilişkim, yaklaşık bu gazetenin Tuva Halk Cumhuriyeti Dönemi’nde “Revane şını” adıyla çıktığı dönemde başlamıştır.” (ŞHS 2002)

ün- (F) “çıkılmak” –**üp** (ZF), **tur-** (YRDF) –**ar** (SF), **üye** (İ) “zaman” +**de** (LOK) +**-le** (ENK)

2.18. -Xr ⊕ sanında

“-DIĞI sayıda, -DIĞI kadar, -DIĞI sayısınca, her ...-DIĞINDA” anlamlarını verir.

- *Ol tulçuuşkunçe kirer sanında-la, tıva tooldarnıñ maadrları ışkaş eki a’ttı şilip munup alır.* “O savaşa her girdiğinde, Tuva destan kahramanları gibi iyi bir at seçer.” (TÇK 2005)

kir- (F) “girmek” –**er** (SF), **san** (İ) “sayı” +**ın** (İYE3) +**da** (LOK) +**-la** (ENK)

2.19. -Xr + (iyelik) ⊕ dees

“-mAk için, -mAsI için, -mAk üzere” anlamındadır.

- *Aldan-Maadırların tura haluşkını kolonialdığ bolgaş feodaldıg darlaldan arat çonnu **hostaari dees** üngen turgan.* “Aldan-maadırların isyanı feodallerin zulmünden halkı kurtarmak için çıkmıştı.” (ÇO 2008)
hosta- (F) “kurtarmak” –**ar** (İF) +**ı** (İYE3), **dees** “için”
- *Ol çanıp çoruur dep baarga, **üdep kaar dees** ünüp keldivis.* “Dönmek üzere kalktığında, yolcu etmek için çıktık.” (ÇK 2008)
üde- (F) “uğurlamak” –**p** (ZF), **kal-** (YRDF) –**ır** (İF), **dees** “için”
- *Tıvaga çer ajıl-agıyın bolbaazıradıp **sayzıradır**, büdürükçü maldarnıñ uksaajıdılğazın **ekijider dees**, söölgü çıldarda eelen ajıldar kıldinganın daraazında hün Çadaananıñ «Ülegerlig stantsiyazınıñ» agronomu Sergey İvanoviçiden bilip aldivis.* “Sonraki gün Çadana’nın ‘Model İstasyonu’nda tarım mühendisi olan Sergey İvanoviç’ten, Tuva’da ziraatin geliştirilmesi, hayvan üretimi ıslahının iyileştirilmesi için, son yıllarda yeteri kadar çalışmaların yapıldığını öğrendik.” (ADT 2006)
sayzırat- (F) “geliştirmek” –**ır** (İF), **ekijit-** (F) “iyileştirmek” –**er** (İF), **dees** “için”

2.20. -Xr + iyelik ⊕ ıškaş

“-mAsI gibi” anlamında kullanılır.

- *Mooldarnıñ morin-huurnu, kazahtarnıñ kıl-kobıztı, başkirlerniñ komustu **ıdıkşıdarı ıškaş**, tıvalar igildi sağış-setkildiñ deedi sülde-demdekteriniñ bireezi dep ıdıkşıdar ujurlug.* “Moğolların ‘morin-huur’u, Kazakların ‘kıl-kobız’ı, Başkırların ‘komus’u kutsal saymaları gibi, Tıvalar da ilgili duyguların sembollerinden biri olarak kutsal sayması gerekir.” (TKİÇİ 2009)
ıdıkşıt- (F) “kutsal saymak”, –**ar** (İF) +**ı** (İYE3), **ıškaş** “gibi”

2.21. -GI⁴je ⊕ deer

“(y)AnA kadar” anlamında kullanılır.

- *Bolçaşkan çerge urugnuñ taniji ool kelbeen bolza, ol ool **kelgije deer** bir a'tka üş kıldır uşkajıptar.* “Kızın tanıştı olan erkek sözleşilen yere gelmemişse o kız, erkek gelene kadar bir ata üçüncü kişi olarak biner.” (OIK 2004)
kel- (F) “gelmek” –**gije** (ZF), **deer** “kadar”
- *Inçaarga alalatkan ooldar a'ttarlıg çüve bolganda, oytulaaştaan ooldar, kıstarnı ederip, **dañ atkije deer** kadı oynap, kıziredir haldıp tura honar çüve.* “Böylece seçilmemiş erkekler atlı oldukları için, oytulaaş oynayan erkekler, kızları takip ederek tan atana kadar gece boyunca birlikte oynayıp dururlardı.” (OIK 2004)
dañ at- (F) “tan atmak” –**kije** (ZF), **deer** “kadar”

Kaynakça

- Gülsevin, Gürer (2000), “Türkiye Türkçesinde Birleşik Zarf-Fiiller”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 5, 122-143.
- İshakov, F. G., Palmbah, A. A. (1961), *Grammatika Tuvinskogo Yazıka - Fonetika İ Morfologiya*, İzdatelstvo Vostoçnoy Literaturı, Moskva.
- Koçoğlu Gündoğdu, Vildan (2012), *Günümüz Tuva Türkçesi (Giriş-Dil Özellikleri-Metinler-Söz Dizini)*, Basılmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Sat, Ş. Ç., Salzınmaa, E. B. (1980), *Amgı Tıva Literaturlug Dıl*, Tıvanın Nom Ündürer Çeri, Kızıl.
- Sat, Ş. Ç. (1960), *Sintaksişeskiye funksiı priçastiy v Tuvinskom yazıke*, Kızıl.
- Şamina, L. A. (1987), *Vremenniye Polipredikativniye Konstruktsii Tuvinskogo Yazıka*, İzdatelstvo “Nauka”, Novosibirsk.

Örneklerin Alındığı Kaynaklar

- ADT: Yuriy Promptov, *Aziya Diptiñ Tövünde*, Tıvanıñ Nom Ündürer Çeri, Kızıl 2006.
- ÇK Polina Seren “Çurtu Konçug ...”, *Ulug-Xem* (Tıva Çoğaalçılarının Setküülü), No. 3 2008.
- ÇN: Aleksey Tevek, *Çedi Nazın*, Kızıl 2006.
- ÇO: *Çaa Oruk* (Çöön-Xemçik Kojuunnuñ Niitilel-Politiktig Solunu), 2008 Çıldın İyul 5.
- ES: Margarita Kungaa, “Tıva Dıldıñ Surakjaan Şinçeeçizi”; Nadejda Sereedar, “Tıva Dıldıñ Etimologtug Slovarınıñ Oruu Ak Bolzun!”, *Ertem Sözü* (Niitilel-Politiktig bolgaş Ertem Solunu), 9 Oktyabr 2009.
- KH: Zoya K. Kırgıs, *Kargıraa-Höömey*, Kızıl 2008.
- OIK: Monguş Kenin-Lopsan, *Oytulaaş – Inakşıldıñ Kojañnarı*, Kızıl 2004.
- SH: “Şagaa-bile”, *Süt-Xöl* (Süt-Xöl Kojuunnuñ Solunu) 2009 Çıldın Febral, No. 2 (13)
- Ş: *Şın* (Niitilel-Politiktig Solun), 2008 Çıldın İyun 19.
- Ş: *Şın* (Niitilel-Politiktig Solun), 2009 Çıldın İyul 28.
- ŞHS: Ekaterina Tanova, *Şirbiiliñ Holdan Salba*, Kızıl 2002.
- TÇK: Zoya Samdan, *Tıva Çoğaaldıñ Kokpaları-bile*, Respublika Topografıyazı, Kızıl 2005.
- TDÜ: Badı Oorjak, “Töreen Dılıvıs Ünelig”, *Şın*, 2008 çıldın Yanvar 29, No. 9 (17497).
- TKİÇİ: Zoya Samdan, “Tıva Kiji İgildi Çüge Idıkşıdarı!”, *Ertem Sözü* (Niitilel-Politiktig bolgaş Ertem Solunu), 9 Oktyabr 2009, s. 3.
- TO: Bayayas, Sereñmaa Xomuşkular, *Toolzug Oran*, Kızıl 2007.
- TÖP: S. B. Oyun, A. K. Oorjak, *Tıva Ög-Büle Pedagogıkazı*, Kızıl 2004.
- TR: *Tıva Respublika* (Çonnuñ Sotsial Kamgalal Aytırılğarınıñ Solunu), 2008 Çıl Febral 15.
- UPÜD: Çap Çıldım, *Ulusçu Pedagogikanıñ Üjük Dösteri*, Kızıl 2002.
- UTD: Uryanaxay. Tıva Depter, <http://tuvaculture.ru/news/newssmi/99-urjankaxajj.-tyva-depter.xml> 4 oktyabrya 2008.

Kısaltmalar

ABL:	ablatif
Ç:	çokluk
E:	edat
ENK:	enklitik
F:	fiil
FFYE:	fiilden fiil yapan ek
GEN:	genetif
İ:	isim
İF:	isim-fiil
İYE:	iyelik
LOK:	lokatif
SF:	sıfat-fiil
YRDF:	yardımcı fiil
ZF:	zarf-fiil